

MINOR RESEARCH PROJECT

in the Subject of Marathi

UGC File No. 23-1590/14(General/231(WRO))

Entitled

Shahir Vishwasrao Fate Yanchya
Vagnatyatil Samajikata

Submitted to

University Grant Commission Western Regional Office

Savitribai Phule Pune University, Pune Ganesh Khind, Pune

By

Principal Investigator

DR. MAHADEO SITARAM DESHMUKH

M.A. Ph.D

Associate Professor, Dept. of Marathi

Sangameshwar College, Solapur, Maharashtra

December 2017

**शाहीर विश्वासराव फाटे यांच्या वगनाट्यातील सामाजिकता
लघुशोध प्रकल्पाचा सारांश**

मराठी साहित्यामध्ये विविध साहित्यप्रकार आहेत तसेच त्यामध्ये अधिकच भर साहित्याचे विविध प्रवाह येऊन मिळसळले आणि मराठी साहित्य समृद्ध आणि विकसित झाले आहे. त्यानंतर पुढे महाराष्ट्राची लोकपरंपरा शाहीरी वाडमयाचाही अभ्यास होऊन त्या मौखिक स्वरूपाच्या साहित्याचे संवर्धन करणे काळाची गरज ठरली आणि त्याप्रमाणे महाराष्ट्रातील लोककलाप्रकार अभ्यासले, संशोधक नवनवीन एकेक कलाप्रकार अभ्यासताना सोलापूर जिल्ह्यातील लोककलेची समृद्ध परंपरा (कविराय राम जोशी पासून ते मोहोळ (तांबोळे) येथील शाहीर विश्वासराव फाटे) यांच्यावर ही अभ्यास होऊ लागला. मी ही लोकसाहित्याचा अभ्यासक असल्याने या समृद्ध परंपरांचा शोध घ्यावा असे वाटले आणि सोलापूरच्या परिसरात विविध जत्रा यात्रा, उत्सव यांच्या निमित्ताने तमाशाचे फळ भरताना दिसू लागले. मलाही या क्षेत्राची आवड निर्माण झाली. लोकप्रबोधनासाठी 'वग' या गद्यमिश्रित स्वरूपाची रचना वापरली जाऊ लागली 'वग' यामधून अनेक विषय आले आणि लोकप्रबोधनाबरोबर लोकरंजन झाले. 'वग' यामधून समाजजीवनाचे दर्शन घडू लागले. हे ओळखून शाहीर विश्वासराव फाटे यांनी नकला करताना वगनाट्याची निर्मिती केली त्याची संख्या १८ व १ आत्मचरित्र (भटकंती) इतकी आहे.

'वग' म्हणजे ओघाने आलेले एखादे नाटक किंवा एखादे नाटकरी कथानक होय. माणसाला रात्रीच्या जागरणाची जेव्हा गरज पडली तेव्हा 'वग' म्हणजे संवादरूपी कथानक किंवा गोष्ट लावण्यात येऊ लागली. 'वग' हा सुखात्मिकेचाच एक प्रकार आहे. वग आणि फार्स यामध्ये फरक आहे.

शाहीर विश्वासराव फाटे यांनी हातात डफ आणि तुणतुणं घेऊन भोवतालची खेडी पायाखाली घातली. पायपीट केली. भूक-तहान विसरले. जनतेला जागृत केले. एवढेच नव्हे तर त्यांच्या साहित्यनिर्मितीस शाहीर अमर शेख, अण्णाभाऊ साठे शाहीर गवाणकर इत्यादींचे सहवास लाभला. फाटे यांनी पुढील वगनाट्ये लिहिली १. सात दिवसाचा राजा २. मैनामुरळी ३.

मीच तो आमदार गाढवे ४. खुनाला वाचा फुटली ५. हुंडा ६. चिकनी सुपारी ७. याचं नाव पुढारी ८. आज वाते उलटी गंगा ९. सत्वपरीक्षा १०. हिमालयाची हाक ११. खंडीचं खळं १९७२ चा वैरागचा पोवाडा, भटकंती (आत्मचरित्र) तसेच चित्रपट या क्षेत्रातही काम केले.

ग्रामीण समाजासाठी करमणुकीची साधने म्हणजे लोकनाट्य अस्सल ग्रामीण भाषेद्वारे ती आविष्कृत झाली. सामाजिक भान ठेवून, लोकाभिरुचीचे स्वरुप ओळखून रंजन प्रधान वगनाट्य सादर करताना प्रबोधन चळवळ जिवंत ठेवली. तसेच त्यांनी स्वातंत्र्याच्या जागृतीची मशाल हाती घेऊन ती चळवळ पेटवली. फाटे यांनी वगनाट्याद्वारे मनोरंजन, जनजागृती समाजप्रबोधन केले.

शाहीर विश्वासराव फाटे समाजामध्ये मिसळले. त्यांची सुखदुःखे जवळून अनुभवली त्यांच्या व्यथावेदनांना शब्दांच्या चौकटीत बसवले, समाजाच्या आचार विचार, जीवनपध्दती, संस्कृतीला आपली संस्कृती मानली. त्यांनी समाजजीवनाचे चित्र अगदी जवळून पाहिले. त्यामुळे समाजाच्या गरजा, ओळखला होत्या. फाटे यांनी समाजाच्या उन्नतीसाठी, समृद्धीसाठी जीवन समर्पित केले. समाजाच्या सुखदुःखात सामील झाले. तसेच तत्कालीन स्त्रीजीवन विविध अंगी स्वरुपाचे रंगवले आहे. ते त्यांच्या साहित्यात दिसते.

फाटे यांच्या साहित्यातून आविष्कृत समाज जीवनावरून समाजस्थितीवर प्रकाश टाकतो येतो. तत्कालिन समाजस्थितीनुसार कलावंताचे संस्कृतीस वर्गनाचे स्वप्न प्रत्ययास येते. मुळातच शाहीर हा समाजामध्ये वावरणारा असल्यामुळे शाहिराच्या व्यक्तिमत्त्वावर समाजजीवनाचे संस्कार झालेले आहेत असे दिसते.

फाटे यांनी राजकीय स्थितीचे अवलोकन केले आहे. त्यांनी नात्यागोत्याचा विचार येथे केलेले आहे. उपहास, उपरोधक निवेदनाने राजकीय दंभस्फोट घडवला आहे. यांचे चित्रण केले आहे. फाटे यांनी वगनाट्यामधून सामाजिक बांधिलकीच्या भूमिकेतून लेखन केले आहे. त्यांच्या साहित्यामध्ये वंचित, पिढीत, अज्ञान व अंधश्रध्दा इत्यादी विषयी प्रबोधन केले आहे.

डॉ.महादेव देशमुख
संगमेश्वर कॉलेज, सोलापूर